

Presentació

L'aprovació de la llei 482 per a la tutela de les minories lingüístiques representa sens dubte un dels esdeveniments més importants en el panorama sociolingüístic italià actual. A més de la consistència de l'incentiu econòmic i de les conseqüències que cal esperar-ne en el futur immediat, la llei introdueix una novetat de relleu perquè afecta també llengües que fins ara no gaudien de cap reconeixement jurídic. Si per una banda s'han satisfet antigues reivindicacions, per l'altra, tanmateix, s'ha posat en qüestió d'alguna manera les relacions tradicionals entre dialectes i llengües de minories, amb les consegüents repercussions a nivell teòric i pràctic.

Conscient de les noves perspectives que podrien obrir aquestes circumstàncies dins la història lingüística italiana i del fet que es produeixen en un marc europeu que afavoreix la revisió dels equilibris lingüístics tradicionals, la redacció dels Quaderns d'Italilà, que treballa en una àrea cultural especialment sensible a aquests problemes, ha volgut dedicar el dossier del número que teniu a les mans a la relació entre norma lingüística i dialectes o llengües minoritàries. L'objectiu que ens hem plantejat és el d'estimular la reflexió tant pel que fa als contextos i els motius que han portat dialectes i llengües minoritàries, en moments diversos de la seva història present i passada, a intentar de fixar una norma ortogràfica i gramatical, com també als problemes de tipus lingüístic que aquests intents de codificació han pressupost.

Les aportacions que publiquem s'han plantejat la qüestió des de angles diferents, en la mesura en què procedeixen de perspectives disciplinars diverses o bé se centren en àrees i moments històrico-lingüístics específics. A la casuística italiana, variament representada, s'afegeixen, per una banda, la intervenció de Paola Benincà que contextualitza el discurs sobre els dialectes italians dins un quadre europeu força variat, i, per l'altra, l'assaig d'Oscar Diaz Fouces, relatiu a un idioma romànic, el galleg, que presenta un procés de codificació en curs caracteritzat per problemes i tensions especialment interessant a nivell teòric.

Paola Benincà, tot partint d'un panorama de la recerca lingüística actual que té com a punt de mira la descripció sintàctica dels dialectes europeus (pano-

rama, d'altra banda, en què destaca una participació molt desigual dels diferents països implicats), analitza més de prop els estudis italians i toca problemes com ara la diversitat de les dinàmiques internes de les àrees dialectals italianes i la presència de processos d'estandardització d'àmbit regional. Fiorenzo Toso se centra en una àrea lingüística italiana concreta, l'àrea lígur, i en reconstrueix la història des del punt de vista de les interrelacions entre necessitats normatives i autoreconeixement d'una identitat cultural diferenciada i competitiva respecte a identitats superregionals. També l'aportació de Stefano Magni ressegueix, en el seu desenvolupament diacrònic, el conjunt de la història lingüística i literària d'una altra àrea específica, el Friül, i ho fa evidenciant el problema de la identitat de la seva cultura en relació, d'una banda, amb les tensions internes i, de l'altra, amb els horitzons lingüístics i culturals externs. Els articles de Giuseppe Polimeni, de Riccardo Drusi i Piermario Vesco, de Gabriella Gavagnin i d'Oscar Diaz Fouces aborden aspectes concrets de la història ortogràfica de quatre àrees lingüístiques: la recerca d'una *scripta* comuna en l'àrea llombarda a l'època medieval, la formació d'una norma implícita en els textos venecians d'època moderna, les polèmiques sorgides arran de les propostes de reforma ortogràfica del napolità el segle XIX i la debatuda codificació del galleg contemporani.

Publiquem també les entrevistes que ens han concedit amablement uns quants poetes autors de textos en dialecte (Cappello, Giacomini i Vallerugo, tots tres friülensos, Cecchinel, de la província de Treviso, i Baldini, de la comarca de la Romagna), han contestat a les nostres preguntes sobre com han viscut, en la seva experiència d'escriptors, la relació amb la norma gràfica del dialecte. Finalment, les reflexions de Raffaele Pinto tenen com a punt de partida la publicació de les Actes d'un congrés que s'ha celebrat recentment a Udine sobre els problemes i les perspectives de la llei 482.

La Redacció

Premessa

L'approvazione della legge 482 per la tutela delle minoranze linguistiche costituisce senza dubbio uno degli eventi più importanti nell'attuale panorama sociolinguistico italiano. Oltre alla consistenza dell'incentivo economico e alle conseguenze che sono da aspettarsi nel futuro immediato, la legge introduce una novità di rilievo perché ingloba anche lingue finora prive di qualsiasi riconoscimento giuridico. Se da un lato sono state appagate antiche rivendicazioni, dall'altro però sono stati in certa misura rimessi in discussione i rapporti tradizionali fra dialetti e lingue di minoranze con ripercussioni sul piano teorico e pratico.

Cosciente delle nuove prospettive che potrebbero aprire questi ultimi sviluppi sul piano della storia linguistica italiana e che si svolgono in concomitanza con un quadro europeo che favorisce il riassetto dei tradizionali equilibri linguistici, la redazione dei Quaderns d'Italia, che opera in un'area culturale particolarmente sensibile a questi problemi, ha voluto dedicare il dossier di questo fascicolo al rapporto fra norma linguistica e dialetti o lingue minoritarie. Lo scopo che ci si prefigge è quello di stimolare la riflessione sia sui contesti e sui motivi che hanno portato dialetti e lingue minoritarie, in momenti svariati della loro storia presente e passata, a cercare di stabilire una norma ortografica e grammaticale, sia anche sui problemi di tipo linguistico che tali tentativi di codificazione hanno comportato.

Gli interventi che pubblichiamo hanno affrontato la questione da varie angolature, nella misura in cui provengono da prospettive disciplinari diverse oppure si soffermano su aree e momenti storico-linguistici specifici. Peraltro, alla casistica italiana, variamente rappresentata, si affiancano, da un lato, il contributo di Paola Benincà che contestualizza il discorso sui dialetti italiani nel variegato quadro europeo, e, dall'altro, il saggio di Oscar Diaz Fouces, riguardante un idioma romanzo, il galiziano, che presenta un processo di codificazione in atto caratterizzato da problemi e tensioni particolarmente interessante sul piano teorico.

Paola Benincà, partendo da un panorama dell'attuale ricerca linguistica mirata alla descrizione sintattica dei dialetti europei, panorama da cui emer-

ge il divario esistente nella partecipazione dei paesi coinvolti, analizza più da vicino gli studi italiani, toccando problemi quali la diversità delle dinamiche interne delle aree dialettali italiane e la presenza di processi di standardizzazione di ambito regionale. Fiorenzo Toso si sofferma su una concreta area linguistica italiana, quella ligure, tracciandone la storia dal punto di vista delle interrelazioni fra esigenze normative e autoriconoscimento di un'identità culturale differenziata e concorrente nei confronti di identità soprarregionali. Anche l'intervento di Stefano Magni percorre nel suo intero sviluppo diacronico la storia linguistica e letteraria di un'altra area specifica, il Friuli, ponendo in risalto il problema dell'identità della sua cultura sia in rapporto alle tensioni interne che nei confronti di orizzonti linguistici e culturali esterni. Gli articoli di Giuseppe Polimeni, di Piermario Vescovo, di Gabriella Gavagnin e di Oscar Diaz Fouces si incentrano su snodi particolari della storia ortografica di quattro aree linguistiche: la ricerca di una *scripta* comune nell'area lombarda nell'età medievale, la formazione di una norma implicita nei testi veneziani dell'età moderna, le polemiche sorte dalle proposte di riforma ortografica del napoletano nell'Ottocento e la controversa codificazione del galiziano contemporaneo.

Pubblichiamo poi le interviste che ci hanno gentilmente rilasciato alcuni poeti autori di testi in dialetto: i friulani Cappello, Giacomini e Vallerugo, il trevigiano Cecchinell e il romagnolo Baldini hanno risposto alle nostre domande su come essi hanno vissuto, nella loro esperienza di scrittori, il rapporto con la norma grafica del dialetto. Infine, le riflessioni di Raffaele Pinto prendono spunto dalla pubblicazione degli Atti di un convegno di studi svoltosi recentemente a Udine sui problemi e le prospettive della legge 482.

La Redazione